

DEÁK ANDRÁS MIKLÓS

az irodalomtudományok kandidátusa, nyugalmazott diplomata

Mindszenty bíboros, Tarló Gyula és az amerikai menedék sorozatosan megszegett kapcsolattartási szabályai

ABSTRACT. *Cardinal Mindszenty, Gyula Tarló, and the Constantly Violated Rules of Communications of the American Refuge.* In 1962, a book entitled *The World's Most Orphaned Nation* was published including the writings of Cardinal Mindszenty staying in his American refuge. This raised the possibility that the rules of the refuge had been violated in an organized way. The study compares American sources with two files from the Historical Archives of the Hungarian State Security Services. It concludes that the constant violations of the rules by the Cardinal reflected the dilemma of refuge or political asylum. He considered himself a political refugee and not a refugee on a humanitarian basis. What appeared to be a violation of the rules from an American perspective was a logical action on the Cardinal's part.

Keywords: *Cardinal Mindszenty, political asylum, refuge, rules of communications, Gyula Tarló*

Mivel Balogh Margit átfogó kétkötetes munkája¹ nyomán Mindszenty József élete és munkássága immár a szélesebb olvasóközönség előtt is jól ismert, helyesebb, ha történetünket azzal kezdjük, ki is volt valójában Tarló (Ungár)² Gyula (1919–2000). Ezt követően térünk rá az amerikai menedék kapcsolattartási szabályainak a bíboros általi kisebb-nagyobb megszegésére és azok következményeire. Már e ponton sietünk leszögezni, hogy a szabályok időnkénti áthágását nem tartjuk elítélendőnek egy olyan ember részéről, aki 1948 karácsonya és 1971 szeptembere között csupán néhány napot tölthetett ilyen kötelekek nélkül. Ugyanakkor mind a szabályokat, mind pedig azok időnkénti megsértését, továbbá az ezekre adott, jellemzően puha amerikai ellenlépéseket is a történet szerves részének tekintjük, miként azt is, hogy időnként az amerikai misszió tagjait is írásban kellett figyelmeztetni a rájuk vonatkozó biztonsági előírások betartására. 1957. december 11-én Garret Ackerson ügyvivő még állománygyűlést is tartott az ügyeletet ellátó diplomaták számára, amelyen eligazította őket a bíborossal kapcsolatos teendőikről.³

¹ Balogh: *Mindszenty József 1892–1975*, i. m.

² A család a nevét 1942-ben akkor magyarosította, amikor Pehm Józsefből Mindszenty lett. Tarló Péter közlése.

³ Deák–Somorjai: *A házigazda és vendége*, 175–178.

Ki volt Tarló Gyula?

Tarló Gyula fordultatos életútját a fiával, Péterrel (1945–) történet beszélgetésünk⁴ és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában fellelt két – egy vizsgálati és egy körözési – dosszié⁵ segítségével próbáljuk meg rekonstruálni, majd rátérünk arra, hogy 1962-ben, Mindszenty bíboros amerikai menedékének hatodik évében Tarló váratlanul mivel hívta fel magára a menedéket biztosító amerikaiak figyelmét. Ezek a források a Mindszenty-kutatásban újak tekinthetők, hasznosan kiegészítve a Somorjai Ádám OSB, bencés szerzetes által az amerikai levéltárakban korábban lefotózott és Tarlóval is kapcsolatos amerikai forrásokat.⁶

Ungár⁷ Gyula, a későbbi Julius Tarlo, miként az 1949. november 4-én tett „önkéntes” vallomástételéből kiderül, 1919. április 8-án a zalai Nagylengyelben született. 1931-ben Pehm (később Mindszenty) József megalakította Zalaegerszegen a hitoktatók otthonát, Tarló édesanyja pedig – éppen Mindszenty ajánlására – házvezetőnőként ott helyezkedett el. Mindszenty azon kívánságára, hogy Gyulából legyen pap, beíratták a zalaegerszegi gimnáziumba. Négy év múltán a fiatalember azonban felismerte, a papi hivatás nem neki való, és Mindszenty minden ellenkezése ellenére átiratkozott a kereskedelmi iskolába. Ezzel a lépésével pártfogóját magára haragította, aki minden segítséget megvont tőle. Az 1958. augusztus 22-én készült Környezettanulmány az alábbiakat állapította meg: „Mindszenty papot akart nevelni belőle, azonban Tarló az iskolában nem úgy viselkedett, ahogy Mindszentynek tetszett volna, így iskolái befejezése után a támogatást megtagadta tőle.”⁸

Gyula 1939-ben leérettségizett, majd 1941–1942 között az orosz hadszíntéren katonáskodott.⁹ 1944-ben megnősült – a Danis Katalinnal (1923–2003) kötött házasságból született Tarló Péter. Danis édesapja korábban vöröskatona volt, ehhez Tarló Péter az alábbiakat fűzte hozzá írásban: „Nagypapámról annyi toldalék, hogy akkor dezertált a vörösöktől, mikor látta, hogy micsoda bűnöket követtek el. Közben a Délvidéken meg a szerbek elől kellett bujkálnia. Ötször ment ide-oda az országhatáron, miközben mindkét oldalon szeretnék volna felakasztani. Ezzel, meg Édesapám hároméves frontvonal szolgálatával csoda, hogy megszülettem, nem?”¹⁰ 1944-ben Gyula sikertelenül próbált meg kibékülni Mindszentyvel, aki tudott a leendő após vöröskatona múltjáról. Állítása szerint ezt követően nem találkozott többé Mindszentyvel.

Tarló 1945-ben Németországba¹¹ szökött, ahonnan a következő évben hazatért. Mindszentynek az 1949. februári elítélése után támadt az az ötlete, hogy az özvegy Pehm Jánosné¹² részére támogatást próbál kérni az amerikai követségtől. A dossziében az az állítás szerepel, hogy ebből ő maga is ki akarta venni a részét, amit Péter fia természetesen cáfolt. Mind-

⁴ A beszélgetésre 2023. január 24-én, Budapesten került sor. A kutató számára igen hasznos diskurzus azóta levelezés formájában is folytatódik. Tarló Péter fenti információit szüleitől és utólag nyerte.

⁵ ÁBTL 3.1.9. V-246, illetve ÁBTL 3.1.5. O-11955.

⁶ Deák–Somorjai–Zinner: *Menedékben*, i. m.; Deák–Somorjai: *A házigazda és vendége*, i. m.

⁷ A fenti dossziékban egyes helyeken tévesen „Ungarn” szerepel.

⁸ ÁBTL 3.1.5. O-11955 20. (Környezettanulmány, 1958. augusztus 22.)

⁹ Először a Rongyos Gárdába jelentkezett. Az orosz frontszolgálatért, amelynek során meg is sebesült, kitüntetést kapott, vitézzé avatása viszont Budapest szovjet ostroma miatt elmaradt. A vonatkozó iratokat felesége később elégette. Tarló Péter szóbeli közlései.

¹⁰ Tarló Péter elektronikus levele a szerzőnek, 2023. január 24.

¹¹ Itt született Péter fia 1945 áprilisában, Landsberg am Lech bajor városkában.

¹² Mindszenty édesanyja, sz. Kovács Borbála (1875–1960).

szenty, állította Gyula a nyomozóknak, neki sokat ártott, meggyűlölte: „...igazi gondolkodása hatalmi vágyásáról, büszke gőgjéről és közismert bosszúállásáról... [volt híres]”¹³ Azt azért már e ponton szögezzük le, hogy a segély ügyében Tarló volt a kezdeményező, nem a már akkor is idős édesanya és nem is az amerikai követség.

Az elhatározást tett követte: 1949. március végén, tehát egy hónappal a hercegprímás életfogytiglanra történt elítélését követően, Gyula bement az amerikai követségre, ahol fotókat kértek tőle a bíborosról. Ezért leutazott Csehimindszentre, és Mindszenty édesanyjától kapott is fényképeket, amelyeket bevitt a Szabadság térre. Itt egy Dominik¹⁴ nevű amerikai hölggel beszélt. Az illető további kérésére Pehm Jánosné, Tarló Gyula és Dominik később hármasan találkoztak a Délibáb utcai zárdában. A találkozón amerikai segélyt kértek az özvegy számára és Légrády Józsefnek,¹⁵ Mindszenty unokaöccsének¹⁶ az országból való kijuttatását. Azonban azt a kitérő-halogató választ kapták, hogy Novák kisasszonynál¹⁷ kell majd érdeklődniük. Az amerikaiakat viszont az érdekelte, mit tapasztalt Pehm Jánosné, amikor a Maglódi úton meglátogatta fiát a börtönben. Ezt Gyula – aki meg volt győződve arról, hogy Mindszenty 1949. februári elítélése igazságtalan volt¹⁸ – el is mesélte nekik.

Gyulát 1949. október 20. – 1950. február 9. között kémkedés gyanújával őrizetben tartották.¹⁹ A vád szerint illegális találkozókat tartott Dominikkal, egy másik amerikait²⁰ pedig tájékoztatott a bíboros börtönviszonyairól. 1950. február 9-én határozat született Tarló Gyula Kistarcsára történő internálásáról.²¹ A vonatkozó irat szerint elmulasztotta a feljelentési kötelezettségét, holott tudomással bírt Légrády József szökési szándékáról. Gyula azt is beismerte, hogy a bíborosról fényképeket adott át az amerikaiaknak.²² A környezettanulmányban az szerepelt, hogy idegen hatalom képviselőjével tartott kapcsolatot.

Az 1952. augusztus 26-án a Tarló Gyuláról készült összefoglaló jelentés azt is megállapította, hogy „apai ágon távoli rokona Mindszentynek”.²³ Itt jelenik meg először írásban az, hogy Tarlónak az a terve, hogy Mindszentyről könyvet fog megjelentetni. Írásunk további részében ezzel a tíz év múltán megvalósult tervvel kívánunk részletesen foglalkozni. Tarló

¹³ ÁBTL 3.1.9. V-246 7. (Tarló Gyula önkéntes vallomástétele, 1949. november 4.)

¹⁴ Dominik vagy Dominic személyazonossága a budapesti diplomáciai testületek 1949-es listájából nem állapítható meg. Az illető hölgy vélhetően nem volt diplomata, és/vagy álnevet használt. Érdekes vagy inkább érthetetlen módon az állambiztonsági szolgálat nem tett kísérletet személyének azonosítására. A Diplomáciai Testületek (DT) listájának adatai szerint 1949–1952 között valóban dolgoztak nők a követségen segédattaséként, mégpedig irattárosi beosztásban. Közülük egyet, Ruth Tryont 1951. július 5-én egyszerre utasították ki a Grósz-perben megnevezett Albert Shererrel. Tryon az USIS (az Egyesült Államok Tájékoztatási Szolgálat) kiküldöttje volt, és nyílt forrásokból készített összefoglalókat a magyar oktatási rendszerről, különösen az ifjúság indoktrinációjáról. Arra azonban nem áll rendelkezésre semmilyen adat, hogy ő lett volna „Dominic.” Aandahl–Slany: *Foreign Relations of the United States*, i. m.

¹⁵ Légrády (Fukszberger) József (1914 – New York, 1963).

¹⁶ Légrády József Pehm Teréz (1894–1966) fia, tehát Mindszenty unokaöccse volt.

¹⁷ Novák személyét sem sikerült azonosítani.

¹⁸ ÁBTL 3.1.9. V-246 25. (Tarló Gyula kiegészítő vallomása, 1949. november 11.)

¹⁹ Ekkor tette a fent idézett önkéntes vallomását. Ezt megelőzően a „KatPol” elrabolta, de megszökött a Bartók Béla útról. Tarló Péter szóbeli közlése.

²⁰ A dossziében a Fischer név szerepel, amely a DT-lista alapján szintén nem volt azonosítható.

²¹ Azért került Kistarcsára és nem a bíróság elé, mert az állambiztonság nem tudta dokumentálni a Péter fia szerint nem is létezett kémtevékenységét.

²² A fényképeket Tarló Gyula nem kapta vissza, mert azokat a követségről kiküldték az USA-ba.

²³ ÁBTL 3.1.9. V-246 41. Összefoglaló jelentés Tarló Gyuláról, 1952. augusztus 26.

Gyula internálását – rendőrhatalósági őrizetét – 1953. augusztus 22-én szüntették meg, amikor is titoktartási nyilatkozatot írtak alá vele. Természetesen Kistarcsán is „foglalkoztak” vele, amit az 1952. július 24-én készült kihallgatási jegyzőkönyv is tanúsít: „Beismerem, hogy Daménik [sic!] amerikai tisztviselő arra is megkért, hogy hozzam őt össze Mindszenty anyjával [...] A találkozó a Délibáb út 29. sz. alatt lévő zárdában folyt le. Mindszenty anyjától a fia egészségi állapotáról, szellemi képességeiről, hollétéről érdeklődtek.”²⁴ „Beismerem, hogy Légrády disszidálását amerikai kapcsolataimon keresztül akartam elintézni, eziránt Fischer amerikai követségi tisztviselővel beszéltem, de nem vállalta el. Beismerem, hogy Mindszenty anyjának anyagi megsegítése érdekében az amerikai követség beosztottaival többször tárgyaltam. Többször voltam az amerikai követségen és a követségi tisztviselők lakásán.”²⁵ Természetesen nem teljes mértékben hihető, hogy azt, amit Tarló Gyula „bevallott”, nem kényszer hatása alatt tette.

E ponton azonban messze nem ért véget a vagány Tarló Gyula fordulatos élete. 1955 nyarán Zalából Jugoszláviába szökött,²⁶ onnan pedig Ausztriába került, Glasenbachba. Itt „kapcsolatba került – állítja a körözési dossziéja – az amerikai hírszerző szervekkel”.²⁷ Péter ebben is pontosított: azok vették fel vele a kapcsolatot. Konspiratív körözését a három évvel korábban végrehajtott szökése után 1958-ban azért rendelték el, mert értesüléseik szerint az osztrák táborban kihallgatta a magyar menekülteket, beszerző ügynökként tevékenykedett, illetve kémrezidentúrát szervezett Magyarországon, amelynek felesége is tagja volt. Az ügynököket futárok révén látta el utasításokkal. Ezek az állítások Péter fia csak nevetett, azt közölve, hogy az egyik – Feldbacher nevű – futár nem kémutasításokat, hanem valójában banánt hozott a családnak. Mivel azonban Tarló Péter ekkor csak tizenkét éves volt, nem lehetünk bizonyosak abban, hogy az általa a családi legendáriumból felidézett információk teljes mértékben hitelesek. A futár például nemcsak banánt, hanem esetleg mást is hozhatott. Erdei Sándor autószerelő ugyanis bevallotta, hogy 1957. január 8-án futár járt nála: „Erdei Sándor beismerte, hogy részére érkezett utasításban volt budapesti telefonkönyvek, budapesti térképek, továbbá Mindszenty volt hercegprímás [korábbi] beszédeinek a megszerzése. Előállításáig a telefonkönyvet megszerezte.”²⁸ Amennyiben valóban így történt, ez lehetett Tarló Gyula első kísérlete a Mindszenty-könyvhöz szükséges kéziratok beszerzésére.

Az 1957 februárjában született jelentés szerint „Tarló Gyula levelezett Nagy Ferencsel,²⁹ akinek a közbenjárására az amerikai hírszerző szervek ismét felvették a kapcsolatot vele [...] 1956 tavaszán Tarló közölte az amerikai hírszerző szervvel, hogy Magyarországgal a kapcsolatot egy német diplomatán³⁰ keresztül tartja, aki a budapesti francia követségen dolgozik [...] Ez a német diplomata volt a közvetítője a Tarló és néhány magyar személy, valamint Tarló és a felesége között. Ezen kívül állítólag Tarló Magyarországról szerzett anyagot Mindszenty bíboros életrajzához összeállításához, amin egy Salzburgban élő lengyel római katolikus pap dolgozik. Nem tudtuk megállapítani, hogy valóban szerzett anyagokat.”³¹ A dosszié

²⁴ ÁBTL 3.1.5. O-11955 25/17. Kihallgatási jegyzőkönyv, 1952. július 24.

²⁵ Uo. 25/18.

²⁶ Tarló Péter szerint édesapja a Drávan úszott át. Egyúttal úgy vélte, hogy a Jugoszláviába való szökés terve Nagy Imre bukása (1955. április 18.) után érlelődött meg édesapjában, aki eleinte Magyarországon, főleg vidéken bujkált.

²⁷ ÁBTL 3.1.5. O-11955 20. (Jelentés, 1958. augusztus 4.)

²⁸ ÁBTL 3.1.5. O-11955 192. (Jelentés, 1957. január 25.)

²⁹ Nagy Ferenc miniszterelnök (1903–1979).

³⁰ A DT-lista alapján ezt a személyt sem volt lehetséges azonosítani.

³¹ ÁBTL 3.1.5. O-11955 192. (Jelentés, 1957. január 25.)

ezzel zárul: „Az amerikai hírszerzés 1959-ben leépítette, és megtiltották számára a hírszerző tevékenység folytatását, mivel a kémkedést összekapcsolta a csempészettel, ami a lebukásukhoz vezetett.”³² Az állítólagos „kémgyanús elemek” 1956-ban Nyugatra szöktek.³³ Tarló Gyulán és Péter fia 1956. december 8-a táján hagyta el a Bakáts utcai lakásukat, és jutottak el Salzburgba. Hosszú évek után Péter először látta viszont az édesapját. Néhány nap múltán tovább utazhattak New Yorkba, ahol a szülők kapcsolata megromlott,³⁴ és Péter az édesanyjával elköltözött.³⁵ Tarló Gyula csak a rendszerváltás után térhetett vissza Magyarországra, de Péter fia 1965-ben beutazhatott a nagymamája temetésére.

The World's Most Orphaned Nation

Mi is volt valójában az, amivel Tarló Gyula felhívta magára az amerikai kormányzat egyes szerveinek figyelmét? 1962 februárjában Mindszenty írásából kiadta az alábbi könyvet: *The World's Most Orphaned Nation* by Joseph Cardinal Mindszenty.³⁶

Az aláírás nélküli, emelkedett stílusú Előszó, amely Mindszenty nevét négy alkalommal említi, akár a bíboros, de sokkal inkább Tarló Gyula munkája lehet. A történelmet kissé leegyszerűsítő, mintegy kétoldalas szöveg arra tesz kísérletet, hogy végigkalauzolja az olvasót Magyarország vérvizataros évszázadain, a bennünket ért nemzeti sérelmek hosszú során. Ezt követi a kiadó előszava, amely néhány lényeges információt oszt meg az olvasókkal és a ma kutatójával: Az édesanya, Pehm Jánosné folyamatosan gyűjtötte fia leveleit, megszólalásait, és azokat ő küldte el a halála³⁷ előtt a rokonokhoz.³⁸ Az alulírott és a bíboros által nevelt rokon, azaz maga Tarló Gyula az iratokat magyar hazafiak és amerikai barátok révén szerezte be Magyarországról. Sem a bíboros, sem pedig az amerikai diplomáciai testület egyetlenegy tagja sem volt bármilyen módon érintett. (Úgy látszik, ezt Tarló szükségesnek látta leszögezni, előre látva az amerikaiak várható nyomozását.) A dokumentumok fordítását és a kötet szerkesztését Alex Harsányi³⁹ végezte. A rendelkezésre álló nagyobb számú irat közül Har-

³² Uo. 197. (Jelentés, 1965. október 26.)

³³ Tarló Gyulánét ugyanis 1956. október elején kiengedték a vizsgálati fogságból, a november 1-jére kitűzött tárgyalása pedig érthető okokból elmaradt.

³⁴ Ezt követően Tarló Gyula alkalmi munkákból élt addig, amíg Francis Spellman bíboros (1889–1967) nem segített neki. Megjegyezzük, hogy emlékirataival kapcsolatban Mindszenty első terve az volt, hogy a New York-i bíborost kéri fel annak megjelentetésére. Spellman halála után kezdte igazán sürgetőnek érezni régóta dédelgetett elképzelésének megvalósítását.

³⁵ Tarló Péter bevallása szerint Amerikában Eckhardt Tibor (1888–1972) lett a mentora. New York-i tartózkodása során Péternek alkalmá nyílt arra is, hogy Yonkersben, a St. Margaret's katolikus templom miséjét követően egyszer személyesen találkozzon és szót váltson Mindszenty bíborossal. Elárulta neki, hogy ő Tarló Gyula fia, és azt a tanácsot kapta tőle, hogy témájához, „a magyar agrárkérdéshez, óvatosan nyúljon hozzá”. Dudás Róbert Gyula adatai szerint, akinek ezúton fejezem ki hálás köszönetemet, erre a találkozásra 1974. május 9-én, egy csütörtöki nap délutánján kerülhetett sor.

³⁶ Tarló: *The World's Most Orphaned Nation*, i. m.

³⁷ Pehm Jánosné 1960. február 5-én, tehát a kérdéses kötet megjelenése előtt mintegy három héttel hunyt el.

³⁸ Nem ismeretes, hogy pontosan kik voltak ezek a rokonok, vélhetően Tarló Gyuláról van szó.

³⁹ Alex Harsányi (1898–1967) 1913-ban került Magyarországról Amerikába, Youngstownban (Ohio) dolgozott malomépítőként. Az American–Hungarian Pioneer Society és az American Life Association tagja volt. Neve nem bukkant fel a vonatkozó amerikai iratokban, és nem világos, miért éppen őt kérte fel Tarló a munka elvégzésére. A Harsányi halálakor készült nekrológból ráadásul kiderül, hogy csak 1963-ban vonult nyugdíjba, tehát a kötettel kapcsolatos munkálatokhoz szükséges időt a

sányi választotta ki, melyek kerüljenek be a kötetbe. Emellett Tarló kifejezte azon reményét, hogy a későbbiekben lehetősége nyílik Mindszenty összegyűjtött műveinek megjelentetésére.⁴⁰

A szemléletesség kedvéért a következő lépésben foglaljuk össze, mit is írtak a – számos helyen természetesen pontatlan – állambiztonsági jelentések, továbbá mit állított szóban minderről Tarló Péter.

Az 1952. augusztus 26-án Tarló Gyuláról készült összefoglaló jelentésben jelenik meg először írásban az, hogy Tarlónak az a terve, hogy Mindszentyről könyvet fog megjelentetni. Az irat nem jelöli meg, hogy erre pontosan mi indította.⁴¹

1956 tavaszán a kötet utolsó hét darabja még nem készülhetett el, hiszen Mindszenty ekkor még házi őrizetben volt, és nem tudhatta, hogy fél év múltán amerikai menedékbe fog kerülni. Ezek vélhetően azok a dokumentumok, amelyeket Mindszenty a menedék kezdete-kor emlékezetből⁴² kézzel leírt, és azokat Jancsó Livia⁴³ a követségen legépelte. Az előző tizenegy szöveg⁴⁴ azonban vélhetően más forrásból – vagy éppen az édesanyától – is könnyen elérhető volt, azaz azokat nem kellett 1956. november 4-e után a követségen újra írásba önteni, majd onnan kicsempészni. Amennyiben valóban így áll a dolog, a 111 oldalas mű hibrid kötet.

A fentebb említett Erdei vallomása⁴⁵ szerint Tarló New York-ból kérte Mindszenty hercegprímás beszédeinek megszerzését. Megeshetett, hogy éppen ez a Tarló-féle igény jutott el Mindszenty édesanyjához és az egyik nővéréhez, akik 1957. szeptember 11-én váratlanul be-toppantak a követségre, hogy rövid időre találkozzanak a bíborossal. Garret Ackerson ügy-vivő⁴⁶ azzal a figyelmeztetéssel engedélyezett számukra egyórás látogatást, hogy előzetes jel-zés nélkül többet ne érkezzenek a követségre.⁴⁷ A vonatkozó amerikai iratok figyelmes áttan-ulmányozása alapján nehezen hihető, hogy az idős Pehm Jánosné úgy utazott volna fel Bu-dapestre – állítólag rokonai meglátogatása céljából –, hogy arról előzetesen ne értesítette volna a fiát. A korábbi (az első 1956 decemberében, amikor a kötet utolsó szövegei még nem készülhettek el) és a későbbi látogatások⁴⁸ minden alkalommal a húsvéti és a karácsonyi ün-nepekhez kötődtek, és a követségen való éjszakázással jártak együtt. Az iratok alapján négy

főállása mellett kellett megtalálnia. Nekrológ: Alex Harsányi <https://www.findagrave.com/memorial/30821112/alex-harsanye> (Utolsó letöltés: 2024. június 6.)

⁴⁰ Tarló: *The World's Most Orphaned Nation*, 6.

⁴¹ Arra következtetünk, hogy Tarló utólag úgy gondolhatta, hogy tartozik Mindszentynek, és ezért dolgozott annyit a kézirat megszerzésén és kiadásán. Ennél többet azonban egyelőre nem tudunk.

⁴² Mindszenty számos irata ugyanis az Úri utcai palotájában maradt, amikor Tildy Zoltán hívására 1956. november 4-én hajnalban a Várból visszahajtatott a Parlamentbe, majd gépkocsi hiányában reggel nyolc órára átgyalogolt az amerikai követség menedékébe. A menedékbe kerülés történetét részletesen lásd in: Deák: *Legenda és valóság*, i. m.

⁴³ Jancsó Livia (1907–1989) helyi magyar alkalmazott.

⁴⁴ Például a párizsi békekonferenciának 1947. február 10-én küldött primási távirat vagy XII. Piusz pápai felhívása 1956. október 28-án.

⁴⁵ ÁBTL 3.1.5. O-11955 192. (Jelentés, 1957. január 25.)

⁴⁶ Garret G. Ackerson (1904–1992) 1957 nyara és 1961 februárja között szolgált Budapesten mint Mindszenty bíboros első igazi „házigazdája”. A korábbi két misszióvezető – Edward Wailles kinevezett követ és Spencer Barnes ideiglenes ügyvivő – ugyanis csak rövid ideig foglalkozott a menedékkel.

⁴⁷ Deák–Somorjai: *A házigazda és vendége*, 101.

⁴⁸ A további látogatások: 1957 karácsony, 1958. augusztus 14., 1959 karácsony. Deák–Somorjai–Zinner: *Menedékben*, 93–158.

látogatás adhatott alkalmat az iratok szabálytalan kijuttatására, s az 1957. szeptember 11-i, előre be nem jelentett, sürgősnek tűnő vizit lehetett az, amikor Mindszenty értesült Tarló tervéről. A következő (karácsonyi) látogatásig még kellő ideje maradt néhány dokumentum elő- vagy éppen újbóli elkészítésére. Amennyiben így történt, a bíboros rendkívül ügyesen titkolta a könyvkiadás tervét házigazdái elől. Jancsó Livia gépelésén kívül két körülmény segítette a már elkészült dokumentumok esetében: iratait az amerikaiak, de még a hozzá naponta több alkalommal is beköszönő összekötő diplomaták sem vizsgálták át, azok tartalmáról vagy darabszámáról a követség semmilyen tudomással nem rendelkezett. Mindszenty valamennyi írása az „emlékiratok” címszó alatt szerepelt, és ezt az amerikaiak tiszteletben tartották. A másik kedvező tény az volt, hogy a magyar állambiztonság a követségről távozó édesanyját – ellentétben a gyóntatókkal – soha nem motozta meg. Ezeknek, továbbá a kapcsolattartás szabályainak az ismeretében vállalhatta Mindszenty az esetleges lebukás nem csekély kockázatát, illetve azt, hogy a könyv megjelenésekor megpróbálja kódósítani a publikálás körülményeit. Mindkettőben sikerrel járt!

Tarló Péter szóban azt közölte a szerzővel, hogy az édesanya, Pehm Jánosné vitt ki iratokat a követségről.⁴⁹ Ha így történt, erre kizárólag a fenti követségi látogatások alkalmával kerülhetett sor. Nem tartjuk azonban valószínűnek, hogy ebben az édesanya lett volna a kezdeményező. Sokkal inkább Tarló Gyula kifejezett megkeresésének tehetett eleget, amint azt az amerikai segély ügyében korábban is tette.

A Tarló-kötettel kapcsolatos előzetes és utólagos amerikai információk

A következtetések levonása érdekében röviden értékeljük a fenti karcsú kötet megjelentetésével kapcsolatos és már magyarul is megjelent amerikai dokumentumok információit. Tarló neve első alkalommal 1957 áprilisában bukkant fel a Spencer Barnes ügyvivő⁵⁰ vezette budapesti követségnek küldött egyik utasításban. Az amerikai fél – nem feltétlenül a külügyi tárca – ekkor Tarlónak a Hearst Corporationnel folytatott tárgyalásaira lett figyelmes. Herter külügyminiszter-helyettes⁵¹ távirata⁵² szerint a követségnek azt kellett megtudakolnia a bíborostól, hogy Tarló Gyulának van-e felhatalmazása arra, hogy a nevében a bíboros emlékiratai kiadásának jogairól tárgyaljon. Nem ismeretes azonban, vajon Tarló ekkor már birtokában volt-e az iratoknak vagy azok egy részének, avagy csak előzetes jelleggel puhatolózott. Ám végül ejthette a Hearst Corporationnel kapcsolatos tervét. Annyi bizonyos, hogy az 1962 elején megjelent válogatás semmiképpen sem tekinthető Mindszenty emlékiratainak, hanem sokkal inkább amolyan előzetes kiadvány.

A Somorjai Ádám OSB-vel közösen publikált Mindszenty-kötetünkben megjelent írásunk alábbi megállapításait az ÁBTL-ben szerzett új források alapján ezennel felül kell bírál-
nom: „A budapesti hat dobozban fellelhető az az emlékeztető, amelyet 1960. július 1-én Louis

⁴⁹ Ez legutoljára 1959 karácsonyán történhetett, hiszen Pehm Jánosné 1960 februárjában elhunyt. Mindszenty éppen 1959 karácsonyán kért pápai áldást édesanyja részére.

⁵⁰ Nathan Spencer Barnes (1907–1992) diplomáciai rangja tanácsos volt. 1956. augusztus 5-től, Christian Ravndal követ távozásától november 2-ig, Edward Wailes megérkezéséig, majd 1957. február 27-től, a kinevezett követ távozásától Garret Ackerson 1957. júliusi megérkezéséig töltötte be az ideiglenes ügyvivő posztját.

⁵¹ Christian A. Herter 1957–1959 között külügyminiszter-helyettes, majd külügyminiszter (1959–1961).

⁵² Tarló Gyula és az emlékiratok kiadásának jogai. Herter külügyminiszter-helyettes 759. sz. távirata, Washington, 1957. április 13. In: Deák–Somorjai: *A házigazda és vendége*, 180.

Toplosky⁵³ készített Mindszenty számára.⁵⁴ Washington megbízható információkat kapott arra nézve, hogy az »emlékiratok« egy részét éppen fordítják, és hamarosan ki is fogják adni az Egyesült Államokban. Ezért konkrét kérdések írásbeli feltevésével a bíboros segítségét kérték a kapott információk igazságtartalmának megerősítésében [...] A Department 1960. július 2-ai emlékeztetője⁵⁵ szerint az Egyesült Államokban az állítólagos kézirat ügyében folytatott nyomozás Julius (Gyula) Tarlo érintettségét tárta fel. Erre az a válasz született, hogy a bíboros 1942 óta nem találkozott Tarló Gyulával, és nem hatalmazta fel sem őt, sem más magyar személyt arra, hogy a nevében az emlékiratai kiadási jogairól tárgyaljon. Tarlóról olyan hír is elterjedt, hogy hírszerzési információkkal kereskedik és szélhámos.⁵⁶ [...] Ackerson táviratot⁵⁷ küldött a [State] Departmentnek [...]: amikor Ackerson és Toplosky még nem dolgoztak a követségen, a követség engedélyével⁵⁸ Jancsó Livia⁵⁹ nem a bíboros ellenőrzése alatt és nem is az épület azon emeletén végezte az emlékiratok első részeinek gépelését, ahol a bíboros tartózkodott...⁶⁰

A fentiek alapján látható, hogy az amerikai oldal 1960 nyarára már a fordítás tényéről is értesült, ám ennek ellenére a megjelenést végül nem akadályozta meg. A jóindulatú Ackersonra igencsak jellemző volt, hogy még csak nem is feltételezte, hogy a Tarló-kötet megjelenésében valamiféleképpen Mindszenty is szerepet játszhatott. Ugyanakkor a bíboros igazat mondott, amikor azt állította, hogy nem adott semmilyen felhatalmazást. Életszerűnek tartjuk, hogy a kérdéses iratok először Bécsbe kerültek ki és onnan az Egyesült Államokba. Az is elképzelhető, hogy a kicsempészés több részletben valósult meg, és olyan személy volt érintett, akit a követségről történt távozásakor az állambiztonsági szolgálat nem motozott meg. Az viszont kizárható, hogy Mindszenty édesanyja vaskos iratkötegeket – feltűnő módon – szállítva távozott volna a követségről.

A Somorjai Ádám OSB szerkesztette Sabo-kötetben⁶¹ – jelen kutatásaimat megelőzően – azt írtam, hogy nem fordult elő, hogy a Tarló-könyvhöz valamilyen Mindszenty-anyagot

⁵³ Louis Joseph Toplosky (1918–1970) 1957 decemberétől dolgozott politikai másodtitkárként a budapesti amerikai követségen. Aktívan kivette a részét a Mindszenty személye körüli teendőkben: dokumentálta az anyagokat, jelentette a bíboros üzeneteit és kívánságait az ügyvivőnek, továbbá figyelemmel követte a „vendég” kedélyállapotának hullámzásait.

⁵⁴ Ackerson Emlékeztetője Mindszenty bíboros részére, 1960. július 1. In: Deák–Somorjai: *A házigazda és vendége*, 593–594.

⁵⁵ A State Department emlékeztetője Garret Ackerson ügyvivőnek, 1960. július 2. Deák–Somorjai: *A házigazda és vendége*, 595–596.

⁵⁶ A kérdéses kötet Mindszenty szerzőségével jelent meg. A kötetben – miként Budapesten pontatlanul megállapították – egy a bíboros által Eisenhower elnökhöz 1956. november 8-án intézett levél kivételével valamennyi dokumentum bizonyítottan a menedéke előtt keletkezett.

⁵⁷ Garret Ackerson távirata Christian Herter külügyminiszternek, 1960. július 3. In: Deák–Somorjai: *A házigazda és vendége*, 598–599.

⁵⁸ Egész pontosan Edward Wailes kinevezett követ engedélyével. A gépelésről Anton Nyerges tudott még, de más nem. Anton N. Nyerges (1917–1989) magyar származású amerikai diplomata. 1956 őszén másodtitkárként a budapesti amerikai követségen dolgozott, ahol nyelvtudása a Mindszenty bíborossal való kapcsolattartásban és a sajtóanyagok fordításában igen hasznosnak bizonyult.

⁵⁹ Jancsó Líviát 1957. március 13-án letartóztatták, kihallgatták, majd 1960. július végéig Kunhegyesre internálták.

⁶⁰ Deák–Somorjai: *A házigazda és vendége*, 30.

⁶¹ John (János) Sabo 1905-ben született a New Jersey állambeli Carteret városában, az Amerikai Egyesült Államokban. Teológiai tanulmányait az Ohio állambeli Cincinnatiiban végezte. 1930. június 14-én szentelték pappá. A South Bend-i (Indiana állam) Magyarok Nagyasszonya templomában (Our Lady of Hungary Church) szolgált, majd 1935. január 26-tól ugyanazon templomban plébánosi ki-

csempészték volna ki a követségről. Az újonnan beszerzett források, illetve a korábbiak új értelmezése alapján ezt cáfolnom kell. Mons. Sabo South Bendben 1962. május 23-án kelt levelében ugyanis arról értesítette a bíborost, hogy „felkérték Tarló Gyula könyvének recenzálására”.⁶² Egyértelmű, hogy Sabo feltételezése szerint Mindszenty pontosan tudta, milyen könyvről van szó. Sabo ilyen módon azt is jelezhetette a bíborosnak, hogy a kérdéses kötet rendben megjelent.

Owen T. Jones ügyvivő⁶³ 1963. március 11-én arról tájékoztatta a State Departmentben Robert McKisson⁶⁴ magyar referenst, hogy a közelmúltban két könyvet is kiadtak Mindszentyről. Az egyik New Yorkban angolul, a másik Münchenben németül jelent meg. Az angol nyelvű könyv a bíboros leveleinek, írásainak és nyilvános megszólalásainak a gyűjteménye. Az előszóban Julius Tarló olyan rokonnak írta le magát, akit a bíboros nevelt fel. Azt írta, a bíboros néhai édesanyja, aki az elhunyt előtt rendszeresen látogatta a bíborost, és „bizonyos magyar hazafiak és amerikai barátok” vállalták a felelősséget⁶⁵ azért, hogy ezeket a dokumentumokat a szabad világ tudomására hozzák. Sem a bíboros, sem pedig az amerikai diplomáciai testület egyik tagja sem vett abban részt. Egy a bíboros által Eisenhower elnökhöz 1956. november 8-án keltezett levél kivételével valamennyi dokumentum bizonyítottan az itteni menedéke előtt keletkezett. „[...] a német kötet tetszett a bíborosnak, és meghatódott tőle. Ugyanakkor az angol miatt aggodalmának adott hangot. Az Öminenciáját aggasztó [...] dolog a magyar kormány lehetséges reakciója volt. Attól tartott, hogy a magyarok ennek a könyvnek a megjelenését itteni menedéke megsértésének tekinthetik.”⁶⁶

Mindszenty Tarló felől először az unokaöccse felé terelte a gyanút,⁶⁷ majd olyan kijelentést tett, amit a menedéke alatt soha: Az egyházi engedély elmulasztása mellett olyasmért is aggódott, amivel kapcsolatban mindig az amerikai oldal fogalmazott meg kételyeket, ez pedig a menedék stabilitása volt. Véleményem szerint ezzel a kijelentésével Mindszenty bíboros tudatosan megtévesztette jóindulatú házigazdáit. Azt sugallta, hogy a kérdéses kötet tőle teljesen függetlenül jelent meg, ami persze a német könyvre vonatkozóan akár igaz is lehetett.

Mindszenty bíboros egyéb szabályszegései

A Sabónak 1969-ben kijuttatott bíborosi levél,⁶⁸ amelyben Mindszenty Mons. Sabót az emlékiratokkal kapcsolatos kurátori szerepre kérte fel, messze nem az első sikeres kicsempészesi kísérlet volt. Említhetjük példaként a békepapok felmentésére⁶⁹ 1956. november máso-

nevezést kapott püspökétől, John F. Nolltól. A menedék tizenöt éve alatt kivételes jellegű magánlevezést folytatott Mindszenty bíborossal. 1980-ban vonult nyugdíjba, Miami-ban telepedett le, ahol a magyarok lelki gondozója volt. Somorjai: *Mons. John Sabo és Mindszenty bíboros*, i. m.

⁶² Somorjai: *Mons. John Sabo és Mindszenty bíboros*, 124–125.

⁶³ Owen Thomas Jonest (1907–2003) a belgrádi nagykövetség első beosztotti posztjáról (1960–1962) helyezték át Budapestre ügyvivőnek, ahol 1963–1964 között szolgált.

⁶⁴ Robert M. McKisson (1907–?) a Kelet-európai Ügyosztályon hosszú éveken a magyar referensi munkakört látta el, ebből adódóan a budapesti ügyvivők állandó levelező partnere volt. 1958. március 31-én Budapesten meglátogatta Mindszenty bíborost. A beszélgetésen Louis Toplosky volt a tolmács. McKisson részletes Emlékeztetőjét lásd in: Deák–Somorjai–Zinner: *Menedékben*, 230–233.

⁶⁵ A „felelős” szó jótékonyan takarja a tényleges lépéseket, amelyek elhallgatását természetesen nem róhatjuk fel Tarló Gyulának.

⁶⁶ Deák–Somorjai–Zinner: *Menedékben*, 347.

⁶⁷ Deák–Somorjai–Zinner: *Menedékben*, 346–348.

⁶⁸ Deák–Somorjai–Zinner: *Menedékben*, 712–714.

⁶⁹ Deák–Somorjai–Zinner: *Menedékben*, 167–168.

dik hetében kiküldött üzeneteket, amelyekről a követség a magyar újságokból értesült, és amit az amerikai diplomaták kérdezősködésére válaszul Mindszenty el is ismert. A békepapok felmentését ugyanakkor nem tekinthetjük a szabályok tudatos megszegésének. A futár ezekben az esetekben a bíboros titkára, Turchányi Egon⁷⁰ volt, aki ekkor szabadon ki-be járt a követségre, mivel nem menedékes, hanem a követségen tartózkodó amerikai állampolgárokhoz hasonlóan oltalmazotti státuszban állt.⁷¹ Jancsó Livia is azt nyilatkozta, hogy 1957. márciusi letartóztatása előtt – a gépelés mellett – ő is tett hasonló szívességeket a bíborosnak. Ezek az esetek azonban a menedék kezdeti időszakában történtek, amikor az ekkor ideiglenesnek gondolt, ám végül tartósnak bizonyuló „vendégeskedés” alapszabályait pontosan még nem dolgozták ki. A bíboros tehát bízást hivatkozhatott arra, hogy ezen, a látogatásokra és a levelezésre vonatkozó megszorításokkal nem volt tisztában.

Le kell azonban szögeznünk, hogy bár a menedékében élő bíboros előtt a későbbiekben ugyan ismertek voltak az őt korlátozó – és egyben a menedéke biztonságát oltalmazó – kapcsolattartási szabályok, azokat sorozatosan és sikeresen megszegte, amikor úgy vélte, hogy az amerikai diplomáciai gépezet megkerülése révén elérhet valamilyen kiemelt célt. Nem véletlenül fogalmazott 1970. február 17-én Raymond Lisle⁷² a következőképpen: „Ez az incidens [az, amelynek során Franz König⁷³ bíboros 1969-ben kicsempészett egy Mons. Sabónak szóló üzenetet], miként néhány másik a múltban, bebizonyította a bíboros fondorlatosságát, és azt, hogy ami a menedék alapszabályait illeti, hiányzik belőle minden felelősségérzet.”⁷⁴ Jelen esetben – Francis Spellmann⁷⁵ bíboros 1967-ben bekövetkezett halálát követően – Mindszenty az egyértelműen politikai célokat szolgáló emlékiratait Mons. Sabóra kívánta bízni. A bíboros cselekedeteit megítélésem szerint valójában az mozgatta, hogy saját maga számára politikai menedékjogot kívánt elérni, és nem érte be az Egyesült Államok kormánya által biztosított, ám egyúttal kapcsolattartási korlátozásokat is jelentő humanitárius menedékkal.

A kapcsolattartás alapszabályaira Mindszentyt számtalan alkalommal emlékeztették, arra hivatkozva, hogy azok megszegése veszélyeztetné menedéke biztonságát. A szabályokat több lépésben finomhangolták: a kezdeti tiltás után engedélyezték, hogy menedéke ügyében – le nem zárt borítékokban – üzeneteket küldhessen a Vatikánba és Washingtonba. Ennek ellenére 1965. november 11-én Mindszenty megpróbálta rábeszélni a megdöbbszent Joseph Kecskemethy⁷⁶ arra, hogy egy lezárt borítékban vigye ki a VI. Pál pápának szánt bizalmas levelét Bécsbe.⁷⁷

⁷⁰ Turchányi Albert Egon (1894–1969) római katolikus pap. 1944 júliusában, a német megszállás idején letartóztatták, mert zsidóknak hamis keresztleveleket adott. 1956. október 30. és november 8. között Mindszenty bíboros titkára. November 3-án társaival lefoglalta az Állami Egyházügyi Hivatal levéltárát. November 4-én oltalmat kapott az amerikai követségen. November 9-én Leslie Balogh Bain amerikai újságíró gépkocsijában gyógyszerért indult Ausztriába, de Tata környékén elfogták, és 1958. január 10-én életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték. 1963-ban részleges közkegyelemmel szabadult.

⁷¹ Deák–Somorjai–Zinner: *Menedékben*, 165–168.

⁷² Raymond E. Lisle (1911–1994) a Kelet-Európai Ügyosztály igazgatója (1965–1970).

⁷³ Franz König (1905–2004) bécsi érsek 1956–1985 között, bíboros 1958-tól.

⁷⁴ Deák–Somorjai–Zinner: *Menedékben*, 716.

⁷⁵ Francis Joseph Spellmann (1889–1967) római katolikus pap, New York érseke (1939), bíboros 1946-tól.

⁷⁶ Joseph G. Kecskemethy (1934–2004) 1965–1966 között II. osztályú titkár a budapesti amerikai követségen.

⁷⁷ Deák–Somorjai–Zinner: *Menedékben*, 527–528.

Sőt, az amerikai iratokból egy konkrét telefonálási kísérletről is tudunk! Mindszenty 1964. június 2-án reggel az ügyeletes által felügyelet nélkül hagyott III. emeleti ügyeleti szobából valakit felhívott, amit a földszinti recepciós pult melletti telefonközponttól az éppen ott elhaladó ügyeletes a saját mellékeként azonosított be. Frank Cox⁷⁸ a földszinten felvette a kagylót, és „számos magyar szót hallott, mielőtt a beszélgetést hirtelen befejezték”.⁷⁹ A követség nem sokkal korábban helyezte üzembe azt az új központot,⁸⁰ amely immár a kiinduló hívás mellékét is jelezte. Így lehetetlen volt utólag megállapítani, hogy ez vajon az első alkalommal történt-e, avagy a bíboros már az azt megelőző években is folyamodott ehhez a módszerhez. Ezt követően az amerikaiak a vonalakat blokkoló mesterkapcsolót iktattak be, de Mindszenty számára a fenti szabályszegésnek nem lett következménye. Az viszont rejtély maradt, hogy a bíboros kinek vagy kiknek telefonált.⁸¹

További sikertelen üzenet kicsempészési kísérletekről is számot tudunk adni: Charles Klontz doktor,⁸² aki 1961-ben lépett be a State Department állományába, 1970 márciusában – tehát már a menedék végső szakaszában, amikor az idősödő Mindszenty számára az emlékiratok kiadása egyre sürgetőbbé vált, könnyelműen elvállalta, hogy König bíborosnak üzenetet vigyen ki a nagykövetségről. Akkor „bukott le,” amikor a válasz megérkezett. Francis Meehan⁸³ ügyvivő tréfásan megintette, de Klontz azt állította, hogy vele soha nem beszélték meg a bíborossal való kapcsolatának eljárásrendjét.⁸⁴

1963. január elején a bíboros saját magát árulta el, amikor Carl Sharek⁸⁵ előtt sérelmezte, hogy az egyik barátjának kiküldött könyvébe helyezett pénze eltűnt. Hamar világossá vált, hogy a pénzt és a hozzá tartozó kézzel írt üzenetet a követség emelte ki a könyvből, mivel az tiltott kapcsolatfelvételi kísérletnek minősült. Csak ezt követően derült ki, hogy a követség olyasmit vett észre – pénz küldése a szükségset szenvedőknek –, amit addig Mindszenty rendszeresen végzett.

Természetesen az amerikai misszió tagjaira vonatkozóan is léteztek általános, továbbá a tartósnak bizonyult menedék folytán speciális biztonsági szabályok. Íme, három konkrét példa: 1958. október 9-én a követség amerikai tagjainak kézjegyükkel kellett igazolniuk, hogy elolvasták és be fogják tartani Garret Ackerson azon belső emlékeztetőjét, hogy XII. Piusz pápa halála miatt „igazodniuk kell a [bíboros] hangulatához”.⁸⁶ Néhány nap múltán, október 14-én az ügyvivő ugyancsak belső emlékeztetőben⁸⁷ jelölte ki azt az ötfős kört, amelynek tudomása lehetett Mindszentynek a pápaválasztó konklávéra való kiutaztatási tervéről. 1960. január 6-án Ackerson pedig arra figyelmeztette beosztottait, hogy „előzetes fel-

⁷⁸ Francis Wayne Cox (1924–?) 1963–1965 között az amerikai követség technikai elhárító tisztje, aki természetesen „élvezte” a magyar állambiztonsági szolgálat figyelmét. (ÁBTL 3.1.5. O-12343/1, 2.)

⁷⁹ Deák–Somorjai–Zinner: *Menedékben*, 454. Az incidenst Balogh Margit is említi: Balogh: *Mindszenty József 1892–1975, II.* 1218.

⁸⁰ Az új telefonközpontot eredetileg Peter Peterson (amerikai technikai elhárító 1961–1963 között) szereltette fel, de vélhetően nem azért, hogy a bíboros telefonálási kísérleteit megakadályozza.

⁸¹ Deák–Somorjai–Zinner: *Menedékben*, 453–454.

⁸² Dr. Charles E. Klontz 1961-ben lépett be a State Department állományába. 1968–1970 között a Department bécsi regionális orvosa volt.

⁸³ Francis Joseph Meehan (1924–1992) az amerikai nagykövetség első beosztottja volt (1968–1972.) A feleségével együtt kitűnő kapcsolatot ápoltak Mindszenty bíborossal.

⁸⁴ A Meehan–Klontz levélváltást lásd: Deák–Somorjai–Zinner: *Menedékben*, 719–722.

⁸⁵ Carl Sharek (1925–2007) ekkor Mindszenty bíboros mellett dolgozott összekötőként (1961–1963).

⁸⁶ Deák–Somorjai: *A házigazda és vendége*, 264–265.

⁸⁷ Deák–Somorjai: *A házigazda és vendége*, 276–277.

hatalmazás nélkül a követségen kívülről senki sem látogathatja meg a bíborost”.⁸⁸ Ez a belső emlékeztető a miselátogatás szabályait is részletezte: „Ügyeljenek arra, hogy [James] Pratt⁸⁹ vagy az én előzetes engedélyem nélkül a listán nem szereplő személyeknek ne tegyék lehetővé a miséken való részvételt.”⁹⁰ Leszögezhetjük tehát, hogy nemcsak a menedékben élő Mindszentynek, hanem a menedék biztonságáról gondoskodó beosztottaknak is be kellett tartaniuk bizonyos kötöttséget jelentő szabályokat, és az ő esetükben is időnként szükség volt figyelmeztető jelzésekre.

Következtetések

A Mindszenty-kötet megjelentetésének ügyét összeköthetjük Tarló Gyula azon korábbi tervével, hogy az amerikaiaktól segínyt kívánt szerezni özvegy Pehm Jánosné részére. Mindkét esetben Tarló volt a kezdeményező, és a végrehajtásban – Tarló megkeresésére – Mindszenty édesanyja is aktív szerepet vállalt. A megjelentettnél nagyobb mennyiségű írás elkészítése és kijuttatása – a lebukás kockázata csökkentésének céljával – vélhetően részletekben történhetett, miután néhány látogatás után hamar világossá vált, hogy a közeli rokonoikat a követségről való távozásukkor a magyar állambiztonságnak a követség előtt „örkődő” emberei nem motozzák meg. A segély megszerzésének terve nem, de a könyv régóta dédelgetett kiadása – ha nem is a neves Hearst vállalat révén – végül sikerrel járt. Történt ez annak ellenére, hogy az amerikai oldal már igen korai fázisban tudomással bírt az iratok beszerzéséről és fordításáról. Ez lehetett talán az oka annak, hogy Tarló és Harsányi némi önuralmat gyakorolhatott, és végül csak egy karcsú kötetel rukkolt elő, későbbre halasztva a többi – vélhetően kényesebb – dokumentum közzétételét. Utólag egyértelmű, hogy ezzel még nem lépték át az amerikai oldal ingerküszöbét – a házigazdák hamar napirendre tértek a dolog felett. Az is megállapítható, hogy miután az iratok kijutottak, a gyanútlan budapesti követségnek már nem állt módjában érdemi intézkedéseket tenni. A kötet megjelenéséről Mons. Sabo valakitől értesítést kapott, így a Mindszentyvel folytatott levelezése révén némileg ködolt visszajelzést küldhetett a bíborosnak.

A kötet megjelenése előtt és után Mindszenty bíboros ugyanolyan ügyesen kódósított, amint azt az amerikai menedékének a megszerzésével kapcsolatban – az abban érintett személyek sikeres eltitkolásával – éveken át tette.⁹¹ Ez arra utal, hogy a börtönének és a házi őrizet ideje alatt kiváló konspirációs készségekre tett szert, és a szabályok tudatos megszegésével kész volt kisebb-nagyobb kockázatokat is vállalni. A szabálysértések után semmilyen retorzió nem érte – a követség csupán lehetetlenné tette az adott módszer megismétlését, amit a bíboros vélhetően érzékelt is.

Bár a *The World's Most Orphaned Nation* megjelent, a szintén meg nem motozott König bíboros útján kiküldött levél – majd ezen ténynek a bevallása Ross Titus összekötő diplomatának⁹² – valójában azt a folyamatot indította el, amelynek eredőjeként Mindszenty bíboros hosszúra nyúlt menedéke közel tizenöt év után véget ért. Az utóbbi esetben Mindszenty nem tudta elfogadni, hogy az általa „emlékiratoknak” nevezett tetemes iratanyag⁹³ a menedéke

⁸⁸ Deák–Somorjai: *A házigazda és vendége*, 504.

⁸⁹ James Pratt (1918–?) Garrett Ackerson ügyvivő helyettese volt 1958–1960 között.

⁹⁰ Deák–Somorjai: *A házigazda és vendége*, 504.

⁹¹ Deák: *Legenda és valóság*, i. m.

⁹² Deák–Somorjai–Zinner: *Menedékben*, 713. Ross P. Titus (1924–2016) ekkor az amerikai nagykövetség a Mindszenty mellé rendelt összekötő diplomata volt.

⁹³ A Mindszenty által emlékiratoknak nevezett valamennyi dokumentum kiadásához tíz kötetre lett volna szükség.

idején nem jelenhet meg, amint ezt Alfred Puhan⁹⁴ nagykövet számos alkalommal egyértelművé tette számára. Ezért próbálkozott azzal, hogy Mons. Sabót kérje fel az emlékiratoknak a halála utáni kezelésére. Arról pedig nem is tudott, hogy a hatályos amerikai Vészhelyzeti útmutató úgy rendelkezett, hogy elhalálozása esetén iratai – további utasításig – a nagykövetségen maradnak letétben.⁹⁵ Végül az a megállapodás született, hogy Puhan az iratsomagoat előre kiviszi a bécsi Pázmáneumba, Mindszenty pedig néhány nap múlva követi azt. Mint ismeretes, 1971. szeptember 28-án így is történt, és ezzel az amerikai menedék véget ért. Más szavakkal, a másik három szereplő – a Vatikán, a magyar, illetve az amerikai kormány – részéről már fennálló készség mellett Mindszentynek a korábbi kisebb-nagyobb szabályszerűségeket követő, a fenti üzenetküldéssel történt lebukása oldotta meg végül a gordiuszi csomót. A menedék további fenntartásával szemben a bíboros az emlékiratoknak még életében történő publikálását választotta.

A menedék kapcsolattartási szabályainak mindkét komolyabb megszegését tehát végül is siker koronázta: 1962-ben megvalósult Tarló Gyula könyvkiadási kísérlete, 1971-ben pedig megoldódott a közel tizenöt éve húzódó menedék és az emlékiratok publikálásának az ügye, még ha nem is olyan módon, ahogyan azt Mindszenty bíboros eredetileg elképzelte. A sorozatos szabályszerűsések híven tükrözték a menedék vagy menedékjog dilemma gyökerét, azt, hogy Mindszenty bíboros mindvégig politikai menekültként, nem pedig menedékesként tekintett saját magára, és következetesen ennek megfelelően cselekedett. Ami az amerikaiak szempontjából szabályszerűségnek tűnt, számára logikusan következett az általa vélelmezett menedékjogból.

A fentiek fényében a Tarló-féle könyv megjelentetése az előre megtervezett és sikeres – nem pedig a rögtönzött és többnyire sikertelen – kicsempészési kísérletek közé sorolható. A menedéket érintő hátránnyal vagy éppen a szabályok büntetés jellegű szigorításával azonban ez az eset sem járt együtt.

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
 ÁBTL 3.1.5. O-12343/1, 2. Francis Wayne Cox
 ÁBTL 3.1.5. O-11955. Tarló Ungarn Gyula
 ÁBTL 3.1.9. V-246 Tarló Gyula amiknak kémkedés

Nyomtatott források

Deák András Miklós – Somorjai Ádám OSB – Zinner Tibor: *Menedékben – Amerikai diplomaták Mindszenty bíborosról 1957–1970*. Budapest: Magyar Napló, 2019.
 Deák András Miklós – Somorjai Ádám OSB: *A házigazda és vendége – The Host and His Guest – Garret G. Ackerson ügyvivő és Mindszenty József bíboros (1957–1961) – Chargé Garret G. Ackerson and Cardinal József Mindszenty (1957–1961)* 175–178. Budapest: Magyar Napló Írott Szó Alapítvány, 2021.
 Mindszenty, Joseph Cardinal: *The World's Most Orphaned Nation*. Julius Tarlo (ed). New York NY: The Bookmailer, 1962.

⁹⁴ Alfred Johann Puhan (Németország, 1913–2005), a második budapesti amerikai nagykövet (1969–1973).

⁹⁵ Lásd: Deák–Somorjai–Zinner: *Menedékben*, 680–687.

Somorjai Ádám OSB: "His Eminence Files." *American Embassy Budapest. From Embassy Archives, 15 (1971) – Mindszenty bíboros az Amerikai Nagykövetségen. Követségi Levéltár 15 (1971)*. Budapest: METEM, 2008. (Második, javított kiadás 2012.)

Somorjai Ádám OSB (szerk.): *Mons. John Sabo és Mindszenty bíboros*. Budapest: METEM, 2021.

Somorjai Ádám – Zinner Tibor: *Washingtonból jelentjük. A budapesti amerikai nagykövetség Mindszenty bíboros tevékenységére vonatkozó, 1971-ben keletkezett iratai*. Századok, 144. évf. (2010) 1. sz. 143–196.

Szakirodalom

Aandahl, Fredrick – Slany, William Z. (eds): *Foreign Relations of the United States, 1951, Europe: Political and Economic Developments, Volume IV. Part 2* No. 736. Washington: United States Government Printing Office, 1985.

Balogh Margit: *Mindszenty József 1892–1975*. 1–2. köt. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2015.

Deák Nóra: *Egyesült Államok*. In: Kecskés D. Gusztáv – Scheibner Tamás (szerk.): *Egy világraszóló történet – Az 1956-os magyar menekültválság kézikönyve*. Budapest: Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2022.

Internetes források

Deák András Miklós: *Legenda és valóság*. Országút, 2024. május 25. <https://orszagut.com/kozelet/mindszenty-jozsef-amerikai-kovetseg-menedekjog-legenda-es-valosag-5997> (Utolsó letöltés: 2024. június 26.)